

De deling

Overpeinzingen over de zeven hoofdzonden in de gedeelde ruimte

Een van de meest intrigerende werken van Jheronimus Bosch is 'Tafelblad der Zeven Hoofdzonden en Vier Uitersten.' Met een knipoog naar het Bosch-jaar 2016 keek Eric Alink [freelance journalist en stadschroniqueur van Den Bosch] naar Nederlandse steden en buurten en stelde zich de vraag: 'Zie je de zeven hoofdzonden nog in de gedeelde ruimte?' Op het Rijksbouwmeestercongres 'The Good, the Bad, the Ugly?' op 1 november 2016 in Scheveningen sprak hij deze tekst uit.

Luiheid

Oblomov is de luie held uit de gelijknamige roman van Gontsjarov. Hij slijt zijn dagen in een onbeweeglijkheid die aan Vinex-wijken doet denken. Raadpleging van Google Maps leert dat Nederland geen enkele Oblomov-straat, -plein of -laan kent.

Luiheid gaan wij niet belonen, zeker niet met een straatnaambordje.

Dat nietsdoen een slechte naam heeft, bevestigt de openbare ruimte. Tot eind vorige eeuw maakten bankjes vanzelfsprekend deel uit van het straatmeubilair.

Maar ze zijn in rap tempo verdwenen, opdat ze niet langer zit- of slaapgelegenheid bieden aan de wiebelzielen van deze wereld. Achterliggende gedachte: de gedeelde ruimte is er niet om je nomadische inslag of je geestelijke bankroet te etaleren.

Dat ontsiert.

Sowieso is nietsdoen op een gratis bankje verdacht. Het neigt naar een economisch delict: de betrokkene onttrekt zich aan de stille afspraak dat hij zal consumeren op een terras of in ieder geval bereid is zijn kooplust te laten prikkelen.

Bankjeshangers zijn spelbrekers.

Als we ons recht op kosteloze luiheid toch in de openbare ruimte willen vieren, doen we dat niet graag alleen. Dat valt zo op en is zeker op werkdagen gênant. Het liefst luieren we dan ook in vereniging: een strand vol badhanddoeken, een park vol flierefluiter. Aan die gezamenlijkheid ontlene we de benodigde legitimatie om openlijk te loungen. Credo in het land van de VOC: gedeelde zonde is halve zonde.

Toch tekent zich een tweedeling af. Die zie je vooral in de wereld van de leisure. Nederland telt maar liefst 1500 vakantieparken. Ze ogen vaak als smurfendorpjes en hebben vrijwel altijd een groetende terreinwacht, kinderknutselclub en versgebakken croissantjes in de ochtend. Wie succes heeft, belandt op zo'n verzorgd park. Maar er zijn ook vakantieoord en waarvan de slagbomen roesten. Wie pech heeft – de arbeidsmigrant; de man of vrouw in scheiding; de landgenoot met sociale, financiële en/of psychische problemen – eindigt in een matig onderhouden chaletje of Kip-caravan die scheef wegzakt in de modder. Andere biotoop, andere gesprekken. Krótki łóžko is Pools voor krap stapelbed.

Soit. Laten we deze overpeinzing over de zonde van het achteroverleunen vrolijk eindigen. Want één beroepsgroep heeft altijd leisure time: de stedenbouwkundigen en architecten van Nederland. Elke dag herscheppen is ook elke dag recreëren.

Onkuisheid

Zet de gedeelde ruimte aan tot losbandigheid? In deze tijd leidt die vraag niet snel tot klamme liezen. Steeds vaker is de publieke ruimte ontgroezeld, androgyn en braaf. Ik beseft het: de drie beelden op de uitnodiging voor dit congres doen het tegendeel vermoeden.¹ Rotterdam koketteert met een rectaal gepijnigde kabouter, Amsterdam zet een schandknaapje in en Almere kiest voor een klassieke fallus waar zelfs Trump zijn meerdere in zou erkennen.

Maar al met al is Nederland conservatiever geworden. Stadsbesturen wensen een letterlijk gekuisde stad. Wie in de jaren tachtig naakt door de openbare ruimte rende – het zogeheten *streaken* – kon nog op applaus van publiek rekenen, maar zou nu kordaat in de kladden worden gepakt door een Aanjaagteam Verwarde Mensen. Veel straat- en raamprostitutie is al de stad uit gebonjourd.

In de gedeelde fysieke wereld kom je nog enkel de potloodventer tegen. Een Swiebertje-woord, een archaisch begrip. Want losbandigheid is vooral een fenomeen in het digitale domein.

Hoogmoed

Aan de Rotterdammers onder u: hoogmoed *klinkt* als een oekaze om weer een toren van 44 verdiepingen te bouwen. Maar er moet niets. Hoogmoed is een zelfstandig naamwoord. Wel staat buiten kijf dat de ene 'hoogmoed' aan de andere 'hoogmoet' raakt. Het credo is immers: hoger, dieper, groter. De stad als vitrinekast van dadendrang

Superbia, het Latijnse woord voor hoogmoed, wordt ook vertaald als ijdelheid. De gedeelde ruimte als catwalk: ik ben zichtbaar, dus ik besta. Ziet u mij niet, dan doen de camera's van stadstoezicht het wel.

Ijdelheid is ook het stijlvolle woord voor zinloosheid. Het beseft dat alles tijdelijk en in wezen umsonst is. Kortom: de vanitas.

Zo zag ik twee avonden geleden een man langdurig naar een winkelruit staren. Op het gele affiche stond in rode blokletters:

Alles moet weg

Slechts drie woorden. Maar van een ravijnige diepte die zowel de romanticus als de nihilist tot overpeinzingen over vergankelijkheid uitnodigt.

¹ De uitnodiging van de rijksbouwmeester toonde drie beelden die iconisch zijn voor Rotterdam, Amsterdam en Lelystad, respectievelijk Santa Claus a.k.a. Kabouter Buttplug, Het Lieverdje en de Zuil van Lely.

Woede

Het Latijnse begrip voor woede of razernij is *ira*. Ook zonder drie glazen Tullamore Dew of andere Ierse whiskey zal uw geest daar de logica van inzien. Wij kennen de *ira*. Razernij wortelt ook op het vasteland, al zie je in Nederland vooral de *individuele* woede. De opgestoken middelvinger, de vloekende fietser. Deze woede woedt voort.

Van *collectieve* woede lijkt minder sprake. Met een voetnoot: het klopt dat regiovergaderingen van de Bond voor Bivakmutsen soms uit de hand lopen. Rumoer in Geldermalsen, kabaal in Heesch – dat is bij Den Bosch naar links en bij het eerste bungelende biggetje rechtsaf. Ook blijft de gedeelde ruimte onmisbaar voor het uitvechten van tribale conflicten. Ajax versus Feijenoord; vloggers versus politieagenten. Geen samenleving kan zonder rites.

Maar toch. Collectieve woede die openlijk wordt beleden, is aan het tanen. Opmerkelijk, want heeft Nederland andere tijden gekend. Ooit waren onze pleinen vol. Van overtuiging. Tegenstanders van wat dan ook – kernenergie, krimpende CAO's, kruisraketten – deelden hun geloof in maakbaarheid. Ook zonder het boek 'Masse und Macht' van Elias Canetti op het nachtkastje voelden zij dat de menigte tijdelijk sterk was. Of zoals FNV'er Herman Bode op 4 maart 1980 riep: "Willen we naar de Dam? Dan gaan we naar de Dam."

We willen en we gaan nog steeds. Maar aanzienlijk minder vaak uit collectieve woede. Liever zoeken we onze pleinen op voor individuele verpozing. Voor festivals waar de maakbaarheid van de vierkante meter geldt: als jij je quinoa wrap íetjes naar rechts schuift, kan ik hier m'n latte macchiato neerzetten.

Bozige pleinen is meer iets voor verre landen. Het Tahirplein in Cairo, het Onafhankelijkheidsplein in Kiev, het Taksimplein in Istanbul. Onze woede kunnen ze niet met waterkanonnen verdrijven. Die uiteten we hoog en droog. Achter toetsenbord of smartphone.

Wat onze woede in de gedeelde ruimte ook beteugelt, is het alziend oog. Niet de christelijke versie, maar de digitale – eveneens een geloof. In de profane, gedeelde ruimte verklaren wij technologie immers heilig. God is vertrokken, maar in de publieke ruimte moet nog steeds alles zichtbaar zijn. Als wij íets vrezen, dan zijn het de verborgen plekken.

Wie zich toch aan cameratoezicht wil onttrekken, zal een boek voor zijn gezicht moeten houden. Aanbevolen werk: 'De vermoeide samenleving' van de Koreaans-Duitse denker Byung Chul-Han, met name zijn essay over de tirannie van de transparantie.

Onmatigheid

Ik ben niet verwekt achter een fabriek voor duimstokken. Volgens mij kunnen veel Brabanders dat met overtuiging zeggen. Wij zijn eerder onmatig dan ascetisch. Die gulzigheid tekent zich af in de gedeelde ruimte.

Een voorbeeld. Kent u de Korte Putstraat in Den Bosch, niet ver van de Sint-Jan? Het is een laat-middeleeuws straatje met drieëntwintig restaurants en wat cafés – deur aan deur. Nagenoeg alle gedeelde ruimte is er geofferd aan gedekte tafeltjes.

Ik heb de Korte Putstraat ooit publiekelijk het maag Darmkanaal van de stad genoemd, waarop ik de wethouder voor Economische Zaken naar de Norit zag grijpen. Mijn rauwelijke kwalificatie zou afbreuk kunnen doen aan de zorgvuldig in stand gehouden Bourgondische gezelligheid. Eén zekerheid: in deze eeuw is de gedeelde ruimte een schransdomein – en niet alleen onder de rivieren. Heeft dat consequenties? Ja. Ten langen leste bijten onmatigheid en gedeelde ruimte elkaar. Obesitas maakt een stad ontegenzeggelijk kleiner.

Hebzucht

Zowel grammaticaal als moreel is graaien geen sterk werkwoord. Toch kunnen we het niet laten. Dat leren de banken en hun bonusstelsels, maar ook de bakken met kinderkleding – in al z'n connotaties – uit Bangla Desh.

We graaien.

Op het eerste gezicht lijken hebzucht en gedeelde ruimte elkaar in de weg te zitten. Toch is dat maar ten dele waar. De meest gedeelde ruimte is de binnenstad, waar we zonder veel territoriale conflicten met duizenden andere kijkers en kopers samenklonteren.

Eenzijds lijken de binnensteden te overleven, in weerwil van de apocalyptische verhalen over de opmars van de webwinkels. Anderzijds verschromelen ze zichtbaar. Veel functies zijn naar de rand of verder verdreven. In de afgelopen vijftig jaar namen binnensteden afscheid van politiebureaus, scholen, brandweerkazernes, ziekenhuizen, rechtbanken, fabriekjes, werven en gevangenissen.

Dat heeft voor- maar zeker ook nadelen. Tot in de jaren tachtig was elke binnenstad een alfabet. De klanken, die van elkaar verschilden, knerpten, botsten en dansten. Dat levendige alfabet is teruggebracht tot de letter P, die de bezoeker al vanaf de ringweg naar voldoening gidst. In die letter P klinkt *ook* het Engelse werkwoord dat onverbrekkelijk met de belangrijkste functie van de binnenstad is verbonden: *fun-shoppen*. Een contradictie. Nog relatief jong: pas in 1988 dook het voor eerst in de gedrukte media op – respectievelijk Trouw en Vrij Nederland.

Leven hebzucht en gedeelde ruimte in vreedzame co-existentie? Niet altijd. Twee waarnemingen. Eén: stilletjes en zoetjesaan verdwijnt steeds meer publieke ruimte achter slagbomen, hekken, verboden-toegangbordjes en belijningen op het plaveisel. Er ontstaan vage, hybride gebieden. Onvermijdelijke vraag: van wie is de straat? Tweede waarneming: de opkomst van *brand urbanism*. Voorbeelden daarvan zijn het Heineken-plein in De Pijp in Amsterdam en – drie lang jaar – de Madrileense metrohalte Vodafone Sol.

Bij brand urbanism adopteren bedrijven een gebied[je] of bekostigen de herinrichting ervan. Dat biedt geweldige mogelijkheden voor de gedeelde ruimte. Zo ben ik ervan overtuigd dat Pfizer, fabrikant van onder meer een medicijn tegen agorafobie, graag meebetaalt aan het opknappen van het Malieveld, mits in het hart van die gapende leegte één reddende zuil met bedrijfslogo mag staan waaraan de angsthaas zich kan vastklampen.

Afgunst

De ideale samenleving kent vele namen. Shangri-La, Xanadu, Arcadië. Je vindt er bomen, dieren en gewassen – al dan niet glutenvrij. In beginsel is zo'n paradijs een gedeeld domein. Wel autarkisch. Kortom: handen uit de mouwen.

Dat doen we. We spelen volop landbouwertje. Wonderlijk. Want schoffelen tussen scharrelkip en schorseneren is lang als regressief gedrag bestempeld. Nu is het übertof. Ook in mijn stad. Op vijf locaties vindt *urban gardening* plaats.

Kiemende cohesie, bloeiende contacten.

Maar de ingebruikname van de laatste buurtmoestuin heeft een conflict veroorzaakt. Die tuin, met de snaakse Brabantse naam 'Bietje bij Bietje', vindt weinig genade in de ogen van hondenbezitters uit de aangrenzende volkswijk. Waar Blacky jarenlang ongehinderd zijn behoeften kon doen, groeien nu vergeten groenten zoals stoppelknol, rode eendracht, aardpeer en wilde compassie.

De moestuin is groen. Maar dat is ook de kleur van de jaloezie. De hondenbezitters zien met lede ogen hoe de gemeente en andere partijen tienduizenden euro's voor een moestuin uittrekken. Zij betalen jaarlijks tachtig euro hondenbelasting en zijn hun gedeelde ruimte kwijt. Leg dat maar eens uit tussen de rapen.

Typex

Zeven hoofdzonden, vijf eeuwen nadat Bosch ze heeft geschilderd. Vrijwel al die ondeugden zijn nog in het publiek domein waar te nemen. Of de gedeelde ruimte onder invloed van die hoofdzonden meer op de hel of op de hemel gaat lijken, is

gissen. “We moeten Utopia herlezen”, roept de blijmoedige burger, exact vijfhonderd jaar nadat Thomas More de ideale staat beschreef. “We moeten Dis-maland heropenen”, sombert de ander, in verwijzing naar het dystopische pretpark van Banksy dat in 2015 slechts enkele maanden kon worden bezocht.

Zelf kies ik voor het openen van een flesje Typex.

Eind 2014 schreef het Sociaal Cultureel Planbureau het verontrustende rapport ‘Gescheiden werelden?’ Er stond een vraagteken achter. Ik open de Typex. Lak langzaam het vraagteken weg. Met smart in het hart – maar toch. Want we *leven* in gescheiden werelden.

Dat kippenvelbesef wakkert de noodzaak aan om ongelijkheid harder aan te pakken. Het gaat om deling. Van kennis. Van kansen. Van ruimte.

Liefhebbers van de apocalyps zullen mompelen dat het te laat is. Dat de ratsmodee z’n gang gaat. Maar dat kan en wil ik niet aanvaarden. Je kunt alles wel ruimen. Archieven, onbetaalde graven, varkensstapels. Maar weg is weg en komt niet snel terug. Ik blijf vechten voor gedeelde ruimte, opdat dit niet het land van de geruimde deling wordt.